

ÖRTÉNETI LAPOK.

FELELŐS SZERKESZTŐ
K. PAPP MIKLÓS.

Megjelenik minden vasárnap. — Előfizetési ár: Félévre 6 f. Egész évre 12. f. — Szerkesztőségi iroda
Lyceumi nyomda. — Kiadó hivatal: Gr. Teleki Domokos ház nagypiacz.

B. WESSELÉNYI MIKLÓS HUTLENSÉGI B Ű N P E R E.

TÖRTÉNETI BEVEZETÉS.

Jakab Elektől.

(Folytatás.)

ost azon fényes történeti név birtokosáról mint egyszersmind e bűnper személyéről kell megemlékeznem, a ki az 1831—1840-ki emlékezetes időszakban Magyarország és Erdély politikai életére az alkotmány védelme s a szabad eszmék terjesztése által gyakorolt nagy befolyásánál fogva egyfelől a nemzet közszeretetését nyerte meg, másfelől a hatalom féltékenységét és bosszuálló gyűlölségét oly mértékben vonta magára, hogy keresett ürügy alatt inkább mint bebizonyított bűntények alapján perbe fogatása és elítéltetése kikerülhetlenné lett. Tekintsünk végig életén és életrajzain csak mintegy átröppenőleg s látni fogjuk e nevezetes férfinak a haza alkotmányáért s a nép jogaiért vívott bajnoki küzdelmét s muló legyőzete után utoljára teljes erkölcsi diadalát.

B. Wesselényi Miklósról már eddig is sokat irtak, de élete és jelleme, annál kevésbé politikája még földerítve nincs. Első azon politikai élet- és jellemrajz, melyet h. Kemény Zsigmond a Csengery által szerkesztett és kiadott „Magyar szónokok és statusférfiak” című könyv 1851-ik évi

kötetében (84—185 ll.) irt. Erre következett az „Ujabbkori Ismeretek Tára” 1855-ik évi Hatodik kötete 518-ik lapján látható ismertetés; mit csakhamar a gróf Teleky Domokos által 1866. oktob. 12. a m. tudom. Akadémia nagy gyűlésén tartott Emlékszed követett az Évkönyvek X-ik kötete I-ső darabjában. Méltányolva emlékezik meg róla Horváth Mihály „Huszonöt év Magyarország Történetéből” című művében, követve b. Kemény elébb érintett műve irányát; Szilágyi Ferencz: Egy lap Erdély legújabb Történelméből című, Pesten 1867. megjelent műve több helyein, kiterjed az 1834-ik évi erdélyi országgyűlésre, annak folyamát, Wesselényinek abban való részvétét, az országgyűlés eloszlását, annak végezte után csakhamar Wesselényinek „közcsendháborításért és más veszélyes törekvéseiért” elítéltetését terjedelmesen tárgyalja, s más igen fontos adatokkal együtt az erdélyi kir. tábla ítéletét s az azt helybenhagyó udvari rendeletet is közli. Ugyanezen tudós és fáradhatlan történetbuvár legújabbban: „A két báró Wesselényi Miklós élet- és korrajza” cím alatt terjedelmes és nagybecsű monographiát irt, melyben a Wesselényi eredeti „Napló”-iból, eredeti levelezéseiből, sőt a zsidói levéltár legbecsesebb oklevél-kincseiből megbecsülhetlen értékű új adatokat hoz napfényre. E „Napló”-k 1821-en kezdődve 1839-ig terjednek, a levelek pedig: Deák, gr. Széchenyi, Kossuth, gr. Batthyány Lajos, Klauzál, Pázmándy Dénes, Kazinczy Gábor, b. Kemény

Zsigmond és Dénes, b. Vay Miklós és az ország legkitünőbb férfaitól voltak hozzá írva. E munka nem sokára a m. tudom. Akadémia költségén fog megjelenni, s Wesselényit egészen más és sokkal emelkedettebb államférfiúi polczon fogja feltüntetni, mint a hogyan őt eddigelő sokan képzelték és irták.

E felett ime most még e hűtlenségi bűnper is a történetírók és nagy közönség kezeibe megy azon nagy számu új adatokkal, melyeknek létezését ezelőtt pár évvel én adtam a „Hon” czimü politikai lap hasábjain köztudomásra. Ezekkel a b. Wesselényire vonatkozó élet- és történetrajzi anyag ismét tetemesen gazdagodik, immár csaknem egy kis irodalom má növe.

Ha valaki e jeles ember önálló munkáit és hirlapi cikkeit, hosszas nyilvános élete folyamában a vármegyei és országgyűléseken tartott beszédeit, valamint az általam említett életirati és jellemrajzi műveket megolvassa, a róla, írói, gazdasági és politikai munkásságáról irt különböző véleményeket megfontolja, már most meglehetősen biztos ítéletet alkothat ugy politikai jelleméről, mint politikai hatása eredményeiről, szóval polgári élete valódi értékéről. Meg vagyok győződve arról, hogy ez ujonnan napfényre jött adatokat lelki szemeik előtt együtt látva, mind b. Kemény Zsigmond, mind az „Ujabbkori Ismeretek Tára” cikkírója korábbi véleményeiket megváltoztatnák, a mint Szilágyi Ferencz imént említett első művében Wesselényiről formált és kifejezett ítéletét nem egy pontban szelidítette, sőt sokban neki igazat adott.

Elöttem az elébbiek mind ismeretesekek, áttanulmányoztam, egybehasonlítottam azt, a mi ez adatokban, véleményekben és ítéletekben ellene és mellette szóló, rá nézve kedvező vagy elítélő van, s nekem b. Wesselényiről az eddigiektől sokban eltérő ítéletem alakult, de a minek tüzetes elmondása itt nem lenne helyén. Itt egyedül az ő politikája miatti perbefogatása, Erdélyből kiüldözése, a kormányhatalom általi hosszas hurczoltatása és elítéltetése indokai azok, a miket rövid vonásokban inkább csak érinteni, mint kimerítően előadni szükségesnek látok.

Ez indokok egy része az ő subjectivitasában van.

B. Wesselényi Miklós az öregnek, egy XVI-ik századi magyar dynastai jellemnek volt jellem- és szellemutóda, a ki kufsteini négy éves fogságából kiszabadulva, midőn egy alkalommal e szenvedésére emlékeztetve lön, felháborodva ugy nyilatkozott, hogy őt I. Ferencz császár és király türni megtanította, de félni nem; azon hatalmas férfinak, a ki az 1791—92-ki izgalmas erdélyi országgyűlésen a kormány hamis tanácsosai nevét megbüntetés végett kiadatni indítványozta; a ki az ujonczozásnak, a törvényhozás mellőzésével, kormányi uton végrehajtását vármegyében ellenezte, az ellen a vármegyét és több törvényhatóságokat tiltakozásra birt, a kit később más szabadelvü társaival együtt, szabad beszédeért a kormány az országgyűlésről kizáratott, ellenök pert indított, de vármegyéjének fényes tüntetéssel nyilvánult közakarata neki a nemzet tanácskozási termében helyet készített, s első tette a nemzet szabadszólása s az ellenök indított kereset megszüntetése indítványozása volt, mit a kormány akkor nem teljesített ugyan, de később a közkereset megszüntettetett, s a nemzet ősi nyilvánossági és szabad tanácskozási joga kivivatott. . . . Ilyen volt öreg Wesselényi Miklós.

Midőn 1809. meghalt, az ország és nemzet gyászolt utána, Kazinczy megsiratta, Berzsenyi dalban énekelte meg:

Leomlom én is szent porodon, nemes!

A jókkal együtt könnyeket áldozom —
igy irt felőle, s hátrább a nemzet óhaját fejezve ki, ekkép sóhajtott utána:

Tekints le hozzánk, hős eleid közül!

Lebegj körülünk, légy szeretett hazád

Védleke, s oh add vissza fényes

Diszeidet deli magzatodban!

És a költő jós imája meg lön hallgatva. Az oroszlán szívü férfi és galambszelid szép Cserey Hélién 13 gyermeke közül a haza szerencséjére megmaradt egyetlen fú, ifjabb Wesselényi Miklós volt, atyjához egészen méltó s egészen a hazáé. A ki b. Wesselényi Miklóst, mint a férfias időtöltések: vivás, lovaglás, olvasás, a nemesb lótenyésztés, ok-szerű gazdaság Erdélyben meghonosítóját, a

szabadelvek és népjogok, az alkotmányreform és jogegyenlőség védőjét. az 1821—1848-ki idők keretéből minden cselekedetével, nyilvános élete minden sikereivel kitöröltnek, nem létezettnek gondolja, akkora hézag fog feltárulni lelki szemei előtt, annyi hiányt fog látni, a mi meggyőzi őt arról, hogy a Wesselényi életben maradása szerencse volt nemzetünkre nézve.

A hatalmas termetű fiu atyja természetének egész lényét uraló két nagy tulajdonságát örökölte — mond egyik életirója — a függetlenségi érzést, s a jog és igazság korlátain túlcsapó hatalommal szembezállásra való megfélemlíthetetlen bátorságot. Husz éves korában ismerkedett meg gr. Széchenyivel. Egy levelében így ír hozzá: „Mi az, a mi engem oly hatalmasan vonz? A jó és igaz egyenlő tisztelete az erkölcsiség köztársasága egyenlő polgáraivá tesz bennünket.“ A két férfinak eleinte oly mély volt egymás iránti rokonszenve, hogy együtt mentek el utazni, Franciaország déli részeit gyalog járták be. Széchenyi angolul tanította Wesselényit, ez a nemzeti nyelv iránti szeretetet s az annak művelésére ösztönző ambíciót költötte fel Széchenyiben. És e viszony évek hosszú sorára terjedett ki, mignem politikai nézeteik és cselekvési modoruk különbsége egymástól elválasztotta. Egy életirója Kossuth iránt támadt rokonszenvének tulajdonítja azt; de én ama példabeszédbeli igazságon kívül: „két kard egy hüvelyben nem fér meg“ a két jellem egymástól vér, nevelés és az érzület legbensőbb mélyeig, a gondolkozásmód egész gyökereig eltérő s egészen eredeti sajátágaiban keresem okát. Széchenyi magyarországi aristocrata volt, hitre katolikus, a „sub hoc signo vinces“ kettős kereszt jelvénynyel, a kire az udvar és királyi szék fénye hat, a ki a korona jogai védelmét ős nemzetségi erénynek s öröklött tisztnek tartja, a ki a dynastia rokonszenvének Magyarország részére megnyerésében hitt s ezért érette nagy elvi áldozatokra is kész volt, feledve, hogy azt főként a saját nemzetségi érdek és a titkos családi tanács határoztaik így vagy amúgy minden időben; ő közvetítő, transigáló jellem volt, politikájában az egyenes utat csak addig tartotta, míg az céljai

felé vitte, ha akadályt látott, kész volt kerülő utakra térni, a mint a körülmények, a helyzet és lehetőség kívánták; Wesselényi ellenben tartzkodó erdélyi főúr és protestáns, atyja vérenek, bajnoki lelkének és keserű emlékeinek örököse, az intransigensisek prototypusa, a ki mindenben egyenes uton járt, nyílt és őszinte, ugynevezett szív-politikát követett, amaz elvet vallva: „a mi szívében, a van ajkán!“ Ő nem alkudott, az udvarhoz nem közeledett, a kormány iránti bizalmatlanságot ha nem is hozta magával születésekor, de már gyermeki élményei jókor kifejtették benne. Ő atyjának sok lelki marczangoltatását már mint ifju látta s együtt érezte. Meghatóan festi ő azt száműzetése idejében annak zsidói sirja fölkeresésekor. „Nyugszik ő — így ír megható bensőséggel — az irigység, a rágalmazás, az üldözés fulánkjaitól; nem szagatja már nemesen érző szívét édes hazája haldokló szenvedése, nem az elnyomott igazság és a vétek dölyfös kevélysége; nem háborítja fel többé tiszta lelkét az emberi szent jussok letiprása s a szabadság mennyei lelkének vad üldöztetése; nem érzi többé ezen pokoltól terébbe adott ördögökkel teljes földi mennyországunknak dobzó örömeit s epestő gondjait.

Ah de a természetnek vidám melege sem fogja reghidegedett tetemeit többé élesíteni s elfagyott érzéseit többé öröme hevíteni. Hideg, mély s talán örökös álmat alszik, melyből sem a szeretet édes szava, sem az öröm mennyei hangja többé soha, oh soha sem fogja felköltetni. Akár hogy legyen a bizonytalanság kárpítja alatt elrejtve a kétes jövőndő, de szívemben örökre fog élni áldott emlékezete. Oh tisztelt, szeretett lélek! ha a rólunk való tudásodat a sir néma boltjain túl átragadtad, tekints le rám és erősíts, hogy életemben hozzád örökké érdemes lehessenek!“ [Szilágyi F. „A két báró Wesselényi“ című műve 393—394 ll.]

Azonban Wesselényiben nem csak az atyjával történt méltatlanságok — miknek okozója részben épen atyja volt — de égi jószágú anyjának tragikus sorsa is kifejthette a hatalom iránti idegenséget. Szilágyi Ferencz fentebb idézett nagy művében részvétgerjesztő rajzát adja e nagylelkű nő szenvedéseinek

ki férje iránti szerelmeért atyái vallását hozta áldozatul, a kit ezért üldöztek, kitagadtak, férjétől elszakítva, zárdába utasítva hat heti oktatásra kényszerítettek, s a ki mindezt hős lélekkel tűrte el, a zárda falak közt imákat irt s új protestáns vallásában minden kísértetek daczára férje hosszú fogsága ideje alatt is szilárdan megállott.

Lélektanilag bizonyos előttem az, hogy b. Wesselényinek a király szent személye iránti tisztelete s feddhetlen polgári és alattvalói hűsége daczára, bármely kormány — mint a hatalom képviselője iránt bizonyos hidegséget kellett éreznie már csak belső lelki alkatánál fogva is, mit atyja és anyja üldöztetései és fogsági szenvedései természetesen fejtek ki benne és szívében még inkább meggyökerezett.

Hasonló eredmények szülője volt az ő testi és szellemi iránya és kedélydispozíciója. Az atyai nyers természetet nagy mértékben megnesemítve találjuk benne, öntanulás, olvasás, utazás, barátságai és szellemrokonok nemes társasága s állandó érintkezése által. Neki is kora két nagy költője volt benső barátja: Kölcsey és Vörösmarty s két legkitünőbb politikai jelleme: Deák Ferencz és Kossuth. Amazok természetesen a szép, jó és igaz idealismusa, ezek a nemzet alkotmányos igazaihoz való szilárd ragaszkodás dicsőséges, de kockázattal járó Scylla- és Charybdis-utja felé vonták nemes lelkét. Természeti kiváló tulajdonaival előnyös férfiúi tulajdonok voltak egyesülve: jó lövő, vivő, küzdő, uszó, lovagló volt, parancsoló hatalmát athletai termete, mennydörgő szava, s félni nem tudó bátorsága még fokozta. Ily viszonyok és dispositiók közt nem csoda, ha Wesselényinek az erő- és önbecsérzet nem köznap ambíciója hevitette kebelét, ha a szabadságszeretet vehementiájával a hazafi buzgalom-égő tüze s olykor pusztító lángolása párosulva s szintén fokozva jelenik meg. A nemes becs- és tettvágy tulcsapongása csaknem természetes következménye az erő tulbőségének, a mi meglep s bizonyos tiszteletet költ bennünk még akkor is, ha némely nyilvánulásaival nem rokonszenvezhetünk.

B. Wesselényi politikai működésének s a kormány ő ellene való nemcsak megtorlási, de megsemmisítési eljárásának indokai másik része az erdélyi viszonyokban van. Erdélynek a nemzeti fejedelmek alatt aristocratiai alapon nyugvó, de oly szabad alkotmánya volt, mint ma bármely modern államnak. A választó fejedelemségnek a Leopoldféle hitlevél alapján Magyarország királyi uralkodó-háza alatt örökös fejedelemséggel fölcseréltetése és az alkotmánynak gyökeres átalakítása után, a törvények uralma lassanként megszűnt, a részint katonai, részint osztrák szellemű polgári igazgatás alatt álló ország a politikai és társadalmi erkölcsromlás oly mélységére süllyedt, hogy a francia forradalom hatása és az 1791—92-ki országgyűlés csak nehezen tudta az alkotmányból némi romok megmentése s új törvénygarantiák által az ország kormányát annyira újra szervezni, hogy a nemzet szívében és erkölceiben a törvények iránti hódolat, a politikai és polgári szabadság iránti érzék ujából fölébredjen s gyökeret verjen. A pár évtizedig tartott alkotmányos életre a párizsi és bécsi béke után ismét a militarismus és bureaucratia korszaka következett. Országgyűlések nem tartatván, az ország adó és katonamegszavazási joga, a hivataloknak választás utján betöltése mind felfüggesztetett, a bécsi kormány tetszése, érdekei, olykor szeszélye szerint rendelkezett Erdély pénze, vére, igazgatása és igazságszolgáltatása, tehát személy és vagyon felett. A papi befolyás, katonaság és bureaucratia egyesült hármasság mint a dudva elnyomta a polgári társaság egész mezejét, elnyomott minden nemest, erkölcsi és szellemi életet, kiölni látszott az alkotmány, haza, politikai jogok, közérdekek, s általában minden szép és nagy iránti érzéket és fogékonyságot.

Magyarországon az 1825—27-ki országgyűlésen fellobbant nemzeti életszikra e gyászos korszak vészes sötéttségét áttörte, de Erdély felett a sötéttség 1834-ig borongott. Báró Wesselényi amaz első évi magyarországi gyűlésekre meghiva nem volt, de az 1830—33-ki országgyűlésen már megjelent s mint a kevés számú, de nagy erkölcsi súlyjal bíró ellenzék egyik vezér tagja a dolgok eldön-

tésére nagy befolyást gyakorolt. Kölcsey fenemlített „Napló“-ja erről mindenkit meggyőz. Indítványai és azon eszmék, melyeket ő pendített meg vagy segített kiváltképen diadalra, eléggé jellemzik őt. A róla tartott emlékbeszéd ezeket jelöli meg: az urbéri ügyek más rendszeres bizottsági munkák előtt napi rendre tűzése, a vallásos sérelmek orvoslása, a lengyel-kérdésben tartott beszéde, a sérelmi térről az alkotás mezejére átlépés, a „Részek“ visszakapcsolása sat. Politikája sarkelvei voltak: az alsó néposztály anyagi és szellemi állapotának emelése, az alkotmány alapjának kiszélesítése, korszerű és jogos javítások az államszerkezetben, Magyarország régi egységének a nemzetiségek egyenjogúsága alapján helyreállítása sat.

Ezek voltak Magyarországon a korkérdések. De nem sokára Erdélyben is egy hatalmas reformmozgalom indult meg, hol azonban a magyar elem csekély száma s a más természetű viszonyok más politika követését ajánlták. Nem új törvényeket kell alkotni, mire a három nemzet és négy vallás külön érdekei miatt gyöngék vagyunk — mondák az erdélyiek — hanem a létezők teljeseését munkálni, tehát követelni a vármegyei gyűlések megtartását, az országgyűlés összehívását, továbbá a sorozredékbe kötéllel való ujonczozás ellen tiltakozni kell volt a jelszó, s Wesselényi még 1831. saját jószágaiban ellene állott az ily módon ujonczozásnak; a hat heti oktatás ellen szintén tiltakozni s a törvényhatósági tisztviselőket újra kell választani és nem 9-es azaz minden vallásból hármat, de csak a három legtöbb szavazatot nyertet kell fölterjeszteni a felség megerősítése alá. E mozgalom következtében a kir. kormányt több vármegye törvénytelennek nyilvánította, felszólítva hivatalukról lemondásra, különben az engedelmisséget felmondják. Az erdélyi vármegyék és székely székek a fejedelmet országgyűlés tartására kérték fel, a magyarországiakat pedig, sőt a nádort is pártolásra....

Az így megindított mozgalom mind nagyobb és nagyobb hullámokat vetett, a kedélyek mind inkább tüzelődtek, a kormányval való elégedetlenség folyvást terjedett, elanynyira, hogy a kormánynak kir. biztost kellett annak lecsillapítása végett az országba kül-

deni, elébb Wlasics horvátországi bánt, utóbb a teljhatalmu estei Ferdinánd főherceget.

Midőn a Magyarországon levő Wesselényi Erdélybe kir. biztos kiküldéséről bizonyosan értesült, azonnal elhagyta a magyar országgyűlést, sietve haza pártja s hona megtámadott alkotmánya védelmére. „Leszállott az estve — így említi Pestről elindulását Kölcsey 1833. május 5-ki „Napló“-jában — és a Wesselényi barátai a ligetben együtt ülének s üriték a bucsupoharat; mert a szörnyölök fiát Erdély körülményei haza szóliták, hogy az általa oly sokszor védelmezett hazának lehetséges oltalmat szerezzen — — — Fennhangzának Beöthy ajkáról az elköszöntések; lelkesedés és ellágyulás érzelmei közt közelgetett az éjfél órája, s ime a szekér a Dunaparton áll — — — Isten veled! kiálta a távozó, végsőhajjaihoz vegyült a hajókba ütődő hullám nyögése, és a szekér elrohant — — —“

A királyi biztos megküzdött a mozgalom lecsillapításával, de sikertelenül. Országgyűlés tartása kikerülhetlenné vált; május 26-kára volt egybehíva, 1811 óta most először. Természetes, hogy az ellenzék vezére Wesselényi lett. De az ország előtt baljóslatnak látszott egy oly főherczeg királyi biztossága, a ki már eleve erőszakos hajlamokról volt ismeretes és a ki a királyi trón teljhatalmával látszott fellépni s parancsolni akarni, tekintet nélkül arra, ha szándékai és parancsszava az alkotmánynyal egyeznek vagy nem. S az ismétlődött itt is, a mi a világtörténetben mindig és minden életrevaló nemzetnél. Az abszolutismus elbizakodott dölyfével s akaratát törvényre és emberi jogokra való tekintete nélkül érvényesíteni kívánó hatalom azonnal felhív minden önérzetes népet, sőt mintegy kényszeríti arra, hogy ha ő maga nem, legalább egyes bátor és nagy férfiai magukat a közért áldozatul adva, az önkény ellen felszóljának s jogaik és alkotmányuk eltiporítása ellen még erkölcsi ellenállás használásával is tiltakozzanak. Így állott ellenébe Alba herczegnek Egmont és Horn, a dölyfös Gessnernek Tell Vilmos, Metternich herczegnek Kossuth Lajos.

Németalföld és Svájc hajdani, Magyarország 1837—40-iki, és Erdély 1834-ki álla-

potai között bizonyos mértékű analogia kétségtelenül van. Ott van az arany bulla közjogi pontja, a királyi erőszaknak erővel is ellenállhatás iránt, ott magán jogunkban a: „Vim vi repellere licet“ elv; mindkettő eltörölve ugyan törvény által, de elevenen élő a nemzet öntudatában mai napig. Itt és a fennebbieken van forrása Wesselényi fellépésének: az ő szavai és tette a jogsérelmeit érző, de hargosan hallgató nemzetnek néma nyilatkozása.

Az erdélyi országgyűlés megnyílt. Az előzmények és az országgyűlési rendek elnökének megválasztása és beigtatása négy hónapot vett el, s mivel a felség nem az első helyen álló legtöbb szavazatot nyert egyént erősítette meg, a rendek sérelmesnek s jogaikat általa megcsorbitottnak nyilvánították. E miatt a kedélyek már az országgyűlés elején elmérgesedtek. Következett a kormánynak a rendekkel való második összeütközése az „Országgyűlési Napló“-ügyben, a mely a tanácskozásokról vitt s a rendek által kinyomtatni rendelt „Napló“-t önhatalmilag eltiltotta. Esetleg felmerült kérdések feletti viták és a régi s újabb sérelmek orvoslása végett Bécsbe küldött követség miatt, a kormányzéknek választás útján megújítása mint első rendes országgyűlési tárgy csak december 18-án vétethetett tárgyalás alá. De a véletlen itt is akadályozólag játszott be a dolgok menetébe. A törvényhatóságok egy része ugyanis elébb feleletre vonatni kérte a tanácsosokat, a másik utasításul adta, hogy a mostaniakat megválasztani ne lehessen. Ez a családok érdekeit sértvén, a főbb nemességet egymás ellen ingerelte, a szenvedélyeket országszerte felzaklatta. Hozzá járult ehhez az is, hogy Wesselényi a betiltott „Napló“ nyomtatása végett kézi sajtót szerzett, azt a rendekkel elfogadtatta s maga kezdte nyomtatni a beszédeket. Ez által az országgyűlés a kormány és rendek közötti legelkeseredettebb pártharc jellegét vette fel: Wesselényi hatalmas személyisége és elvei kevesek kivételével az ellenzék zászlója alá vonta azt. A kormány nem bírt a helyzet ura maradni. Elébb a fejedelemtől komolyságra s a tanácskozások békés és loyális folytatására intő kir. leiratot eszközölt ki, de

abban ezen kifejezések fordultak elé, hogy: „a rendek veszélyes törekvéseik által a törvényes szabadság színlelt neve alatt annak megszenteltelenítésére s a jó rend felforgatására mellék utakon igyekeznek,“ — mi által a rendek törvényhozói méltóságukat és függetlenségüket sértve érezvén, némely követ s főként Wesselényi élesen megróttá: „Keserítő — ugymond ő — a fejedelemtől a keménység és szívtelenség durva szavait hallani,“ s mások mást reflectáltak.

Ez által a koczka el lön vetve, a hurok amugy is az elpattanásig voltak feszítve, sem a rendek más utra térni, sem a kormány engedni hajlandó nem volt, s így az országgyűlés egy 1835-n január 29. költ kemény hangon irt kir. leirattal eloszlattatott. E leirat a febr. 6-ki országgyűlésen olvastatott fel, a rendek szétozlottak, a tíz hónapig tartott országgyűlésen csak az országgyűlés elnöke és három ítélőmester választatván meg.

B. Wesselényi e gyűlés után Erdélyt azonnal elhagyva többnyire Pesten élt; azonban estei Ferdinánd főherczeg, erdélyi teljhatalmu kir. biztos és kormányzó parancsára a kir. közügyigazgató őt az erdélyi törvényes kir. tábla előtt 1835. márcz. 18.: „a közcsendesség felháborítására irányzott törekvések és veszélyes ármánykodások, valamint más nyilvános és kárhozatos bűnei“ — miatt perbe fogván: testi büntetéssel fenyítettését s a per kimenetelig fogóságba vételét kívánta, s mivel sem ő személyesen, sem ügyvéde meg nem jelent, a kir. tábla által az közügyigazgató követelésén, s annak egész teljertartalma szerint elmarasztaltatott. Ennek következtében a kormány az erdélyi törvényhatóságokhoz rendeletet bocsátott ki, hogy a hol őt megtalálják, tartóztassák le és a felperes kir. fiskus követelése szerint addig tartsák fogva, mig bűnéről törvényes ítélet kél. Sőt az erdélyi kir. kormányzék a magyarországi helytartó tanácsot is felhívta, hogy Wesselényi elfogatási rendeletét a testvér hazában is hirdettesse ki és foganatosíttassa, mit az meg is határozott, azonban József nádor főherczeg bölcsessége e szégyentől hazáját megkímélte, megtiltván e határozat kihirdetését és foganatosítását. Wesselényi az erdélyi kir. tábla

ítélete ellen a felséghez folyamodott, de jul. 15. költ kir. leirat által kérésével el lön utasítva.

Erdélyország estei Ferdinánd főherczeg önkényuralma alatti állapotának e szomoru képét adja b. Wesselényi 1836. febr. 6-ról irt s a „Két báró Wesselényi“ czimü monographia tudósirója által közre bocsátott „Napló“-jában. „Ma esztendeje, hogy azon szép haza, békének közepette, mint ellenség fegyvere által meghódított tartomány, kénytelen az erőszaknak és önkénynek fejet hajtani; pedig lehetnek-e jogok, szabadságok világosabbak, tisztábbak mint az övéi? S minő méltónak bizonyította be magát alkotmányos jogainak bírására béketűrése, lelkesedése s értelmi fejlődöttsége által! És ez erőszak, e nemzetiprás ugyanazon nemzet testvérenek szemelättára, a magyarországi törvényhozó test együttléte, a magyarországi törvényhatóságoknak teljes erőben lételök alatt történt!

„Nagy merészségl de nem tulságos, mert az emberek gyávaóságára s gyarlóságára alapított számításból eredt, az ilyen pedig ritkán csal. Az enyim csalt, mert erkölcsi érzésre, rokon indulatra, előrelátásra építettem. Nem hittem, hogy ha ugyanazon testnek egy részét erőszakos kéz marcangolja, ontja a vért, mely az egésznek ereiből foly, szaggatja a közös inakat és életereket — mert nem ilyenek-e közös alkotmány, az egyenlő jogok és törvények? — akkor a test más része csendesen maradhasson, s a vonagló test görcei azt meg ne rázzák. Nem hihettem, hogy testvért fel ne riaszson, midön testvérét — kinek az övével épen egy természetü szent igazát ugyanazon jogok biztosítják — rabló kezek örökségétől megfosztják, rokonérzés s önvészélyének előrelátása fel ne ébreszsze, s azért minden erejét össze ne szedje a rablást meggátolni; ha pedig azt tenni képes nem volna, legalább a rablótól, kitől ő is más bánást nem várhat, magát távol ne tartsa mindaddig, mig az vissza nem kapja azt, mit tőle elraboltak.

„De testvérenek rablásával szövetkezik, alkudozik a testvér, s még csókolja azon kezeket, melyeken testvére szabadságának vére piroslík. Valóban vérarulás az, mit Magyarország Erdélyre nézve elkövetett. Mit nem

tehetett volna, és mit tett? Nehány a köztehetetlenség sivatagjában elhangzott szó, egy felirásocska, mely csakugyan magyarok által — értve van a felső ház ellenzése — már méhében elfojtva alig születhetett meg. Pedig Erdély megmentése a nem tevés óriási súlyával könnyü s bizonyos lesz vala! Ha Magyarország összegyült rendei, ha a haza törvényhatóságai férfiasan kimondják, [mit nem mondani vétek is, hiba is volt,] hogy mindaddig, mig testvérok bilincsben nyög, mig a közös alkotmány véreik, rokonaik közt fel van dülva, s a fenyegető pallós az egésznek feje felett villog, mindaddig törvényt hozni, törvényről tanácskozni nem fognak, általában a polgári élet műveit nem folytatják, egy ily elszánt nemzet ereje ezer meg ezer szuronynál hatalmasabb, s a hálaadó testvér alkotmányos életének és jogainak már ujra birtokában volna — — —.“

* * *

Azonban b. Wesselényire nem sokára még lesújtóbb sors várakozott. Négy nappal ezután, május 5-n 1835-n a magyarországi kir. közügyész hűtlenségi bűnpert indított ellene a pozsonyi királyi táblán, egy, a vád derék alapjául vett s e végzetes lépést állítólag igazoló alig kilencz sornyi, emlékezetből leirt körmondattal következében, melyet a már ismertetett szathmárvármegyei gyűlésen mondott beszédéből Péchy László jelen volt tag, Csanády Ferencz biharvármegyei főbíró, István nevü fiának elbeszélett, ez papírra tette, Diószegen a főispánnál levő atyjának elküldvén, ott kézről-kézre járt, mig az ott levő szathmári főispán gróf Zichy kezébe került, a ki aztán azt lemásoltatva, a kir. közügyész kezeihez juttatta, s ettől 50 nap mulva már az mint vád-alap kérdő-pont alakjában a felperes fiskus tanui előtt állott.

A beszéd ártatlan célja a volt, hogy a vármegye gyűlése Kölcsey Ferencz követének az urbér tárgyában eredetileg adott szabadelvű utasítása mellett megmaradván, egyik közelebbi gyűlésen ellenkező szellemben hozott végzésétől álljon el; oly elveket és érveket hozott fel, melyeket azelőtt is többször és több vármegyén, sőt az országgyűlésen is használtak ő és más szabadelvű követek. De a

mi eddig szabad volt, most felségsértővé vált, mert b. Wesselényinek bűnvád alá vetése s polgári szabadságától megfosztatása kormányi és államérdek volt. Így tehát ama harmadik-negyedik kézen s hallomáson át készült beszédkirovat alapján b. Wesselényi Miklósrá — mint fennebb láttuk — az ítélet kimondatott.

A felségsértő beszédkirovatot a sorok elején adtam; a mihez még a közügyész ez alap-vád támogatásul büntények gyanánt ahhoz csatoltan vádlevelébe foglalt vagy a perfolyam rendjén elősorolt, feljebb szintén ismertetve levén: itt ismétlését fölsőlegesnek látom.

Csodálatos összefüggés van azonban a b. Wesselényi Miklós hűtlenségi bűnpere lefolyása stadiumai és az erdélyi 1837—38-ki ugynevezett „csöndes országgyűlés“ tartama között, mit megemlítek azért, hogy arról, a mit mindjárt mondani fogok, az olvasó maga ítélhessen.

A hűtlenségi bűnper kezdődött 1835. május 5-n, az első ítélet a kifogások kérdésében költ 1836. aug. 25-n. Harmadfél ivrogatással eltölt egy év és három hónap. Alperes „Prohibiti“ kérdésében a második ítélet hozatott 1837. ápril 13-n. Negyedfél ivnyi feleseléssel eltölt nyolcz hónap. Ezután négy nappal, ápril 17-n megnyilt az erdélyi országgyűlés. Nagy-Szebenben, az erdélyi főhadivezérség székhelyén. Eddig a felperes késett a perrel, alperes sürgette azt; most már a felperes kezdette sürgetni alperest, s ellene a derekas védelem megkezdésére hozatott a harmadik ítélet 1838. január 16-n. Ötödfél iv iratással ismét eltölt tíz hónap. Erre alig két hónappal 1838. márczius 31-n bezáratott az országgyűlés, miután a leküldött három kir. előterjesztést t. i. a sarkalatos közigazgatási és birói hivatalok választás utján betöltését, az 1810—11-ki országgyűlésről felterjesztett feliratokra jött kir. elhatározások és megerősített törvények kihirdetését, végre az 1791—92-ki rendszeres bizottság-kiegészítő választásokat zajtalan csendben, békés hangulattal letárgyalta s az országnak új kormányzó testületet és kir. táblai ítélőbiróságot adott. Ekkor a felperes még inkább kezdette sürgetni a pert, alperest záros határidőben ön derekas vé-

d elmére kívánta szoríttatni az 1838. június 15-n költ ítélet által. De harmadfél iv irogatásra ismét rá telt hat hónap. Ekkor alperes tanuinak hitelesítésére ítélet hozatott 1838. september 27-n. Harmadfél iv irás és három hónapi időköz, mialatt a derekas alperesi védelem beadatván, a bűnügy érdemében nem sokára meghozatott az elmarasztaló ítélet 1839. február 1-n. Fennebb ez is elé volt adva.

* * *

A politikai tények ezen constatált állása kétségtelemné teszi előttem azt, hogy a b. Wesselényi ellen támasztott bűnper, annak alapul vett beszéd-töredék, az ahhoz csatolt magán levelek, felségsértési bűn-ítéletek csaknem erőszakolva ezen perügybe belé vonása, mind egy és ugyanazon kutfőből származik t. i. a kormánynak b. Wesselényi elleni üldözési szándékából, s azonagy végcéljuk volt t. i. az ország megfélemlítése, közelebbi céljok pedig az, hogy őt az erdélyi újabb országgyűléstől távol tartsák, hogy az ellenzék vezér nélkül maradván, a felébredt köz szellemet és a nemzet alkotmányos érzületét elfojtsák, s a hatalmát féltő burocratiát és roskadni indult absolut igazgatási rendszert Erdélyben legalább még egy időre megszilárdítsák. S hogy a kormány mindezt el nem érte, nem szándéka hiányának, hanem a szabad eszmék már ekkor nagy körre kiterjedettségének, a nemzet kiirthatlan szabadsági ösztönének, saját nemes lelkülete mellett a haza örködő jó szellemének köszönhető.

Nem a közrendet, a törvényt és ősi alkotmányt féltette a kormány, de a maga autocratai bitorlott hatalmát, nem az ország békéjét és közérdekét védte, hanem saját nemzetelerőtlenítő, degeneráló absolut rendszerét, nem az állam, de magát mindenre kész eszközül odaengedő burocratiájának sorsa függött szivén; nem bűnért büntetni, de megrettenteni s az ősbálványozó közvélemény előtt megalázni akarta b. Wesselényit és az ő személyében az egész nemzetet, nem lázszításért s közcsendháborításért vétette őt üldözöbe, hanem szivében s természetében gyökerező törvényes szabadsági érzelmeért, a haza alkotmánya melletti bátor küzdéseért, a

nemzet nyilvánossági és szabadszólási joga, a köznépek az alkotmány sáncaiba bevetelére s így a magyar nemzet önvédelmi alapjának szélesbitésére, ereje sokszorozására irányuló szabad eszmék, alkotmányi üdvös reformok sürgetéseért, miből a haza sorsának idővel általános jobbrafordulása fogott volna következni. Ha a kormány az alkotmányt, közjót és nemzetet féltette volna, nem engedi vala oda menni a dolgokat, a hol voltak, midőn a végpusztulás ijesztő előérzete 1825 körül a nemzet jobbjában föl ébredvén, csaknem kétségbeesett sietséggel kezdtek a baj orvoslásán munkálkodni. Azon idők kormányainak nincs joga rokonszenzünkre, nem érdemlik a mai igazságos ítélőnek védelmét, mert ők a míg a haza szabadságszerető férfiai netalán egyes hevesebb kifakadásaikért vagy ujtásnak látszó merészebb politikai eszméikért azonnal, mint nyugtalanzkodó veszélyes embert, honárulót és felségsértőt kikiáltották, megbélyegezték, vak eszközeik által üldözőbe vették, politikai hatalomtól és a polgári tisztesség adó hivatalokból ki- és elzárták, sőt nem egyet számúzással és börtönnel büntettek törvénytelenül: addig maguk a hatalom kevés kezében megőrzése, a kaszt szellem és kiváltságok örök időkre fentartása, a népek minden jogból kirekesztése, kormányzasi hanyagság, önkény, az ország életnedvének kiszívása bűnben lélekzettek. Ezért lett alattuk a föld lassanként aláásva; ha kormányzasi tényt hajtottak végre vagy ítéletet mondtak, ha a „Sella Curulis“-on ültek, vagy a nép előtt megjelentek, egyiknek sem volt tekintete, mert rendszerök s kormányuk erkölcsi alapja tényleg már megszűnt volt.

Midőn a kormány b. Wesselényit perrel támadta meg, tulajdonképen nem is ellene, de a kor és annak érvényre jutásért küzdő egyéni szabadsági és jogegyenlőségi eszméi ellen indított harcot, mely eszmék alig egy évtized lefolyása alatt a régi kormányi rendszernek és pártolónak teljes legyőzetésével majdnem egész Európában érvényre emelkedtek, fényes elégtételt szolgáltatva üldöztetésekért s bőv erkölcsi jutalommal kárpótolva az emberi jogok és igazság, a haladás és fejlődés, az alkotmány és közszabadság ezen bátor lelkü előharcosait.

Ez kivált b. Wesselényinél talált utóbb csattanós bebizonyításra. Őt 1834-n az urbéresek érdekében mondott beszédeért hűtlenségi büntetéssel sujtották, s ime az idők forgandósága ugy hozta magával, hogy 1848-n az erdélyi urbéreseknek Szentháromságvasárnapon felszabadulását épen az ő indítványa szerint igtatta törvénybe az országgyűlés. Ugyanezen hűtlenségi bűnös 1843-n: „Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében“ című könyvében azt tanácsolta Ausztriának, hogy a birodalom népeinek — faji csoportokra osztva őket — adjon alkotmányt, mert a császári birodalom állandóságot csak így nyer. S ime egy negyedszázad mulva — az alapelvet tekintve — tanácsa követve lőn, s a habsburg-lothringeni uralkodóház trónja a legváltásosabb megrázkodások után újból megszilárdult.

Futó rajzomat hadd egészítse ki b. Wesselényinek az ő és gr. Széchenyi politikájára vonatkozó, 1847. végén irt bizalmas levelének ide vágó része. „Szent volt az ügy — így ír ő a Pesti Napló 1873. évi folyama 460. számú reggeli kiadásában „Félig mult idők ből“ című tárczaczkiki közleményben — örök az igazság, mi mellett én küzdöttem, pályám tiszta s egyenes, szenny nélküli a fegyver, melylyel vívtam, mert az a helyesség és törvényesség pályája s annak fegyvere volt. Hittem is a sikert sokáig, hogy ha mi egyetértünk, s egymást meg nem tagadva, egymásért jót állva, a törvény és helyesség egész súlyát vetők vala a mérlegbe. . . De mindez máskép történt. Én elhagyatva könnyű prédává lettem. Társasági s polgári létem feldulatott, s élet és munkásság nélkül teng már csak növényi sinylődő életem. . . Te a hatalmasok, mint eszközök által vélvén a hazának legbiztosabban használni, ezeknek bizodalmaért — de a mit meg nem nyertél — kockáztattad a nagyobb, a jobb rész bizodalját, népszerűségedet, s így hatási és használhatási eszközöd nagy részét elvesztetted. S így én — elhunyt „Magamnak“ felejtendő emléke, te hajdani „Magadnak“ töredéke — léteünk — — —“ B. Wesselényi e nyugodt contemplatív ítéletében — elmondom a két nagy ember békés politikai pályája végén — nagy tanúság rejlik nemzetünkre nézve,

melyet vajha az szívében hön érezve, lelkébe mélyen bevésve örökre megőrizne!

* * *

És a férfit száműzték ősei honából Erdélyből s börtönözték be Magyarország bíróságai, nem engedtetvén idő szemei gyógyítására a nádor, nem a király által; egyik szemét elvesztette a perfolyam alatt; elítéltetése után a budai József-kaszárnyában szenvedett addig, míg másik szeme világának elvesztése is bizonyossá lett; a királyi kegyelem ekkor börtönét felnyitotta, ő Gräfenbergbe ment gyógyulni, ez örömet azonban a sors megvonta tőle. Megrázólag bus resignatióval mintegy előre megjósolta ő ezt védiratában, midőn az ítélet végrehajtása felfüggesztését a nádortól és királytól fogamat nélkül látta. „Ily sors — ugymond — mely nekem jutott, még akkor is gyászos, midőn azt egyenesen a véletlen mérte ránk; de midőn az emberektől ered, midőn azok akarnak olyat rablani el, s olyasmittől fosztani meg, mit emberi hatalom nem adhat, akkor borzasztóvá válik az, mi különben is rémitő. Kire ilyesmi méretik, annak keserűségszülte sohaja bizonyhnyal Isten igazsága előtt számtalan átkoknál inkább fog méltó bosszút előidézni.“

Az imént említett „Napló“ vonatkozó helye jellemzően festi elítéltetésekor leli hangulatát. „Azon részvétlenség, elfásultság s hidegség, melyet — néhány embert kivéve — mindenkiben látok, rám nézve az ítéletnél keserűbben meglepő. Nemzet-e az, emberek-e azok, kiket ily eset még nem ráz? Hogy polgári hiv törekvéseimnek s a törvény mellett küzdéseimnek bére nem babér, de tövis koszoru lesz, nem volt váratlan; de hogy ily nyomorult embercsorda az, melyet nemzetnek képzeltem, s hogy a magok nem földbe, hol ha későn is, de csirázhatnának, hanem silány homokba hullottak, a melyben sem élet, sem erő nincs, a mit önzés s aljas indulatok és parányi érdekek kiszorítottak, azért a szelek ide s tova röpitnek — mindez valóban engemet keserít; de azért hiven s igazán fogom szerepemet eljátszani magam és azon kevesek számára, kik képesek azt felfogni, kiválva a sokaság közül, mely csak krajczárkomédiát ért és szeret.

„Az én polgári életem pályája — mond hátrább — legnagyobb hihetőség szerint már úgy is be van zárva. Nem fogják azt, remélem, hibáztatni, ha én akár szabadon maradvam, akár kiszabadulvam, a mostani körülmények közt részt a közdolgokban venni nem fogok. Ezért hazámnak a polgári közéletben létező s munkáló fia nem lehetvén s így polgárilag többé nem létezővén: a szó teljes értelmében hazámra nézve nem vagyok egyéb s nem lehetek, mint emlék, de oly emlék akarok lenni, mely jelen s jövő korban lelket emelő példa gyanánt, erősebbeknek vigasztalásul, gyengébbeknek támaszul szolgáljon, mihez ragaszkodva, kisértetek és csapások közt roskadatlanul maradjanak. Ily emlék nagyobb hatásu lehet, s remélem, lesz is, munkásság közt lefolyt hosszú életnél. Szent kötelességem azért mindent elkerülni, a mi nevemet a közvélemény előtt, ha bár meg nem érdemelve is, mocskolhatná és törpíthetné. . . .

* * *

B. Wesselényi Miklós, mint politikus és közpálya embere, ma már a történetírás tárgya, ő és birái, dicsérői és gáncsolói, barátai és ellenfelei annak ítélőszéke előtt állnak. A pártgyűlölségnek a sir határt szab, melyen azt átvinni nem lehet; a temető kapuján tul igazságnak kell uralkodni, mert az a szellem országának kezdete. Nyomozzuk, mily viszonyban áll az igazság és a róla mondott ítéletek egymáshoz.

A birák kötelesek voltak itélni, s én hiszem, hogy lelkiismeretök szerint ítélték; de ama ítélő előtt Wesselényinek nem e vagy ama szava vagy ténye, s nem ugy, a mint a hatalom kívánta vagy kegykereső és szenvedélytől vezérelt tanuk állíták, hanem egész élete nyitott könyvként áll, feltárulva vannak szive utolsó redői, egész lelki lénye, agyának minden gondolatival, szándékainak és törekvéseinek egész egyetemével, politikájának és eszközeinek összeségével vizsgálatunk tárgya. Ama ítélő köteles e férfi életét annak egész folyásából itélni meg. És ez ítélet felfogásom szerint rá nézve kedvező. Birái az autocrata akarhatja és a nemzet ősi jogai összeütközése nagy pillanatában kicsinyek és gyöngék voltak és eltántorodtak; őket a korona fényében

fölpő hatalom megfélemlítette s pedig csak rajtok állott, hogy ők is a nemzet felség érzepzáásával vértzetten jelenjenek meg s küzdjenek meg a haza igaza mellett; ők elfeledték, hogy az ítéltohozás perczében nemzetök egy szent örökségét védik meg vagy áldozzák föl; ők a haza alkotmányához nem ragaszkodtak oly szilárdan, mint azt tenni volt joguk, meg volt erkölcsi kötelességök, csak nem volt meg bátorságuk. Közcsendháborítási, állam ellen feltámadási büntény nem volt; a mi vádul hozatott fel, a törvényre, s az alkalmazott törvény a vád-tárgyra egyáltalában nem illett, egymásra csak erőszakoltattak, tehát az ítélet a nemzetnek nyilvánossági és szabad tanácskozási jogát biztosító ősi alkotmányával nem egyező volt. E szempontból a jog és igazság a b. Wesselényi részén van s a történetírásnak bírát el kell ítélni.

Nincs igaza Szilágyi Ferencz történetírónknak is, a ki azt állítja „Egy lap Erdély legujabb Történetéből” című idézett művében: „hogy Wesselényi a tervei kivitelére szolgáló eszközök választásában csupán a maga szabad tetszését, sőt önkényét követé, saját pártnézetét vagy meggyőződését a haza érdekével identificálta.” B. Wesselényinek a haza java eszközlésére az alkotmányon gyökerező saját politikája volt, ő egy pártnak feje, talán a maga s nem más politikáját kellett követnie; elhátározásai és szándékai nemesek, eszközei irott törvénybe nem ütözköztek; taktikája, modora, az eszközöknek és a cél kivitelére való időnek megválasztása az, a mi némely concret esetben kifogás alá jöhet, s a mik sokban tulzóknak és koczkáztatóknak bizonyultak. De ezért őt elítélni nem lehet. Mikor a hatalom oly nyersen, mondhatni durván lép fel az alkotmány védői ellen és a nemzeti jogok és az alkotmány méltósága és szentsége nem képesek őt a törvényesség korlátai közé visszatéríteni, Brutusoknak és Zrinyieknek kell eléállani a nemzet igazának bármely uton megvédésére vagy legalább erélyes tiltakozás által a jog fentartására. S köztünk magyarok közt nem gáncsolást, de dicsőítést érdemel az ily Decius féle jellem. Mert valljuk meg az igazat, mi hazánkat bensőleg szeretjük, alkotmányunk nélkül élni sem tudunk, a gyávaság sem jel-

lemvonásunk; és mégis habár legnagyobb érdekeink forognak is olykor koczkán, elől menni a jégre, személyes szabadságot, főt és vagyont koczkáztató hazafiságot gyakorolni, vértanuvá lenni a nemzetért és hazáért — szerfelett nem sietünk, sőt ily helyzeteiben a politikai szerencsétlenségeknek várni szeretünk, hogy más tegyen, más adjon példát, nem mi, mozduljon meg az egész nemzet-test, nem az egyesek. És ezért vajmi sokszor ült felettünk könnyű diadalt ellenünk, vajmi drága jogainkat vesztek el, nem egyszer hazánkat is örvény szélére jutni engedők! Ily végzetes időkre nagy politikai értékűek a Wesselényi lelkületű hazafiak!

Báró Kemény Zsigmond is igazságtalan Wesselényi irányában, midőn azt állítja, hogy ő nem képviselt egy nagy eszmét, nem személyesített egy nagy törekvést. A „Részek” visszacsatolása eszméje, indítványozása, a közvéleménynek rá elkészítése, kivitele a Wesselényié; annak legelső megpendítésekor indokul „Erdélynek Magyarországgal egyesítését” hozta fel ő maga, s a viszsza kapcsolást ezen másik nagy nemzeti törekvésnek eszközeül, uttörőjéül tekintette, arra hatott szívvel lélekkel a nagy cél teljes eléréséig.

Gróf Széchenyitől a nép felszabadítása, annak az alkotmány részesévé tétele, az alkotmányban teendő javítások sorrendje, mértéke és ideje kérdéseiben vált el, szorosán csatlakozva Kölcsey, Kossuth és Deák Ferencz democratiai irányu politikájához, s addig küzdött e párt élén, míg e politika magát teljesen érvényesítette.

A nemesb lötenyészést és okszerű váltógazdaságot Erdélyben b. Wesselényi honosította meg, Zsibó adta a kis országnak a leggyakorlatibb gazdákat évtizedeken át. A mi Magyarországon Keszthely, a volt az erdélyi részekben a zsibói uradalom, Georgiconja jóra termett gazda ifjainknak, hol még ma is nem egy emlék mutatja Wesselényinek a gazdasági dolgokban practicus esztét s uttörő erős szellemét. Zsibó növendékei ma is a legjobb gazdák Erdélyben.

Az osztrák örökös tartományok alkotmányos igazgatási új formája, mely az 1867-diki kiegyezéskor lön életbeléptetve, alap-

elvét tekintve, nem azonos-e a b. Wesselényi eszméjével?

S mindez nem lenne nagy észme, nem nagy törekvés? Én annak tartom.

B. Kemény Wesselényiről kimondott ítélete más részleteiről nem szól; de arra, hogy Wesselényi szelleme nem véste be magát a nép tudalom fenekéig, meg kell jegyeznem, hogy ennek ideje még nem mult el.

Való, a mit b. Kemény ír, hogy Wesselényi élete nem kezdett új korszakot mint Széchenyi és Kossuthé; de az is való, hogy e két nagy embernek sem sikerült volna korszakot kezdeni, ha Wesselényi nincs. Kérdem báró Keményt: ha b. Wesselényi az 1831—33-ki magyarországi gyűlésen az ellenzék élére nem áll, ha 1834-ben Erdélyt politikai lethargiájából életre föl nem rázza, ha 1841-től 1847-ig nagy neve nimbuszát s népszerűségét a közép nemesség közül kiemelkedett Kossuth reformatori törekvéseinek úgy szólva számolyául nem adja s Széchenyi conservatív irányával szemben Batthyány Lajossal együtt az 1848-ban dialra jutott ellenzéki phalanxot létre jönni nem segíti, lettek volna e akár egyik, akár a másik életének azon nagy és maradandó nyomai, létre jöhettek volna-e ama creatiohoz hasonló alkotások, mik Magyarországon 1848-ban politikai tekintetben új eget és új földet teremtettek? Bizonyára nem. A ki a magyar nemzet aristocraticus érzületét smeri, s tudja, mennyire fascinálva volt a nemzet az aristocratiai befolyás által, lehetlen, hogy át ne lássa, hogy Kossuth e két nagy aristocrata támogatása nélkül azt a hitelt és népszerűséget ki nem vivta volna, a mi őt óriási befolyásához juttatta, s a mi okozója volt annak, hogy szavára az ország hallgasson. B. Kemény tehát méltán adta meg ama két nagy embernek a valódi érdem dicsőségét, de nem adta meg b. Wesselényinek amazok sikereire való befolyása mértékéhez képest őt megillető érdemrészt. Ezzel még adós Wesselényinek a nemzet.

Hogy b. Wesselényi szellemének nyoma nem véste be magát a néptudalom fenekéig, ennek oka az, hogy ő azon férfiak közé tartozik, kiknek hazafiai munkássága bizonyos tekintetben negativ jelleggel bír. Ő

egyfelől a politikai ros, az absolutismus és buroaucratia ellen folytatott irtó háborut egész életében, a kormányok romlottságát üldözte és ostorozta, másfelől a jónak elveit terjesztette s a szabadság és közérdekek szeretete és a köz szellem fölébresztésén dolgozott; positiv sikerek és alkotások csak gyéren jutnak ily magvetői és uttörő munkások szerencséjeül. Ily életről csak annak egyetemes munkássága eredményeiből lehet igaz ítéletet hozni, mi az életirások feladata. A tudós Szilágyi Ferencz fenn már említett utóbbi műve e hézagot pótolja, s az abban közlendő adatok, mik közt igen nagy becsűek b. Wesselényi eredeti „Napló“-i, kétségkívül e nemes férfi hazafiai szive s nagy lelke emlékezetét kitörölhetlenül bevésendik a nemzet jobbainak szívébe. Amaz adatok egyikének figyelemlelkőtő tárgya az 1834-ik évi erdélyi országgyűlés, melynek éltető lelke s vezére Wesselényi volt, és a mely a politikai erkölcsök és közszellem megváltozására oly hatást gyakorolt Erdélyben, mint az 1825—27-ki Magyarországon. Másik, a mit Erdély soha elfeledni nem fog, az ő meg nem tántorítható szabadelvűsége s az alkotmány védelmében tanusított hősies bátorsága, a miben honfitársainak örökre ragyogó példát adott. Ennek hü kifejezője pecsétgyűrűjének jelszavas körirata. A Kossuth lefoglalt levelei közötti Wesselényi féléket bünbizonyítékukul használta fel a kir. közügyész a rajta levő forradalmias jellegű pecsétért, melyet a perben így irtak le: „A pecséten két meztelen ember, egyik-egyik kezökben bunkós botot tartva, másikkban paizst, melyen két águ korona van, a paizs közepén félig emberi, félig hal-alakban emelkedő syren, mely jobbában három virágszálat tart, a paizs alatt e szavak: „NUNQUAM RETRO“.

Én azt tartom, nem Wesselényi a hibás, hogy az ő szelleme a néptudalomba mélyebben nem vésődött bele. Erre érdemes benne bizonyára volt.

Még jóra való nép is rendesen egyenlő türelemmel viseli el az egyenlő nyomást, nem törődve a köz pusztulással. Csak nemesb lelkék természete megindulni a közbaj látásán, érezni a közfájdalmat, bosszankodni a közlenyomás megszügyenítő gyalázatán. Épen ezért

ezek a történetírás magasztalásának, az emberség köztiszteletének tárgyai. B. Wesselényi e nemesb természetek közé tartozott: Ősei emléke, atyja anyja átörökölt lelki tulajdonai, saját nemes becsvágya és mély hazaszeretete mind arra vonták őt, hogy a közért tegyen, merjen, törvényért s jogért küzdjön, hogy a közszabadságért, a hon- és nemzetegységért éljen, áldozzon nyugalmat, vagyont, s ha kell személyes szabadságot, hogy alkotmányos érületben és honfi hűségben mások előtt járjon, szóval: haza és nemzete hív fia, egy jobb jövő bátor előharczosa legyen, s ha kell, a közért áldozatul lenni készen álljon.

E hivatás rá atyjáról mintegy örökségképen szállott át s ő hiven teljesítette. A nemzet akaratának, igaz jellemének s meghamisíthatlan kívánságainak Erdélyben kifejezője ő volt: Kőszál gyanánt állott ő a törvényesség terén, melyen az absolutismus megtört, Memnon szoborként, melyen a szabadság istenének vidáman nyugodt meg tekintete. Ő harczát a szolgaság és önkény, az előítéletek és sötétség ellen nemesen harczolta meg. Előrement örökké, mint a kelő napsugár, magosra vitték lelke sas szárnyai, jelszavához hiven vissza nem lépett soha, félni nem tudott, de ő irtózása volt a zsarnokoknak. Vas akarata, vas jelleme, vas kitartása és bátoisága mélyen bevésve a jóra termett szivekbe és lelkekbe, örökre fentartják őt a férfui erényeket becsülő nemzete halás emlékezetében! Bajnoki lélekben őt századában kevesen érték el, senki hátul nem hagyja.

(Folytatása következik.)

I. RÁKÓCZY GYÖRGY

fejedelem levelezése

KASSAY ISTVÁNNAL

(1634—1639.)

Az eredeti levelekből

Közli: Szilágyi Sándor.

1635. Febr. 22.

XI.

Az úristen ő felsége minden idvösséges jókkal stb.

Az leveleket meghozák, ma is vöttünk leveleket; ujobban összeváborodtak cardinál és palatinus uram egymással; nem is lesznek soha jól egymással. Az crackai püspök, az lengyel király öcsce Olaszországban megholt az őszön, Alexander is talám az is az üdő tájban holt meg. Az franciai király öcsce, ki subsidiumért a hispanushoz folyamodott volt, meg visszaszökött az bátyjához és minden ellene való practikájokat aperiálta. Ferencz deáktól s Réti Istvántul is levelünk érkezék; érti az hollandus az dolgot, vagyon is correspondentiája az ide ki való emberrel. Az budai vezér embere utban vagyon. Többet is irhatnánk, de coram plura. Császárnak, ha meg nem változott, 21 die hujus mensis kellett Iszkenderben szállani, 25. Martii Haleppben lenni. 5. die hujus mensis nagy égdörgés, villámlás volt az portán, törököt is ütött meg a ménkö. Petki Ferencz törökké lött. Asszonyomnak az úristen től naponként való épületet és jó egészséget kívánunk. Isten ne adja, hogy kívántassék, de ha az szükség hozná, doctorból kegyelmed meg nem fogyatkoztatnánk. Az Bornemisza Pál dolgában való tanácskozásunkat, magunk részéről, bizonyosságunk az úristen, a zon kívül, kik jelen voltak, mások nem értették; kinek-kinek az tanácsurak közül mi volt felőle tetszése; de azt mi nem csudáljuk; nagyobb az, oda fel is mindent értenek s tudnak. Okosságnak sem esmeré, hogy kegyelmedet azzal terhelte, holott kegyelmed csak abban is annak felelt meg, az mit kegyelmedtől. édes hazája szereteti, az mi hozzánk való kötelesség s az közönséges jónak épülete kívánta. Meghiggye kegyelmed, kevésnél áll meg az titok ittben, az mint mi eszünkben vöttük, kiről mi kegyelmednek bizon sokat irhatnánk. Mi Bornemisza Pálnak semmit értésére nem adunk. Bizon oly-ura lehetett volna ő kegyelmének, ő bu-sult volna inkább, mégis azbéli cselekedtét igen igen ifju és hirtelen elmének tulajdonitom; bizon az szerint nem is dicsérem, sem javallom. Szükség bizon az embereket admoneálni. Az kománai udvarbíró dolgában nem irtunk semmit; megparancsoljuk, supersedeáljon. Mi az úristen áldomásából okvetlen 3. die ottben leszünk, kegyelmed is

akkorra jelen legyen, mert oly dolgaink vannak előttünk, tempestive kellene róla elmélnünk. Adja Isten stb. Datum in Arce Fogaras 22 die Febr. Anno 1635.

G. Rákóczy m.p.

Kivül Kassai kezével: 1635 die 24. Febr. redditae in Colosvár.

Külczim: Generoso Stephano Cassai de Colosvár stb. Fideli nobis sincere dilecto.

(Az egész levél a külczimen kívül I. Rákóczi Gy. írása.)

(Eredetije a m. k. kamarai levéltárban.)

KAZINCZY FERENCZ EREDETI LEVELEIBŐL.

(1786—1831.)

Közi: K. Papp Miklós.

XLIV.

Széphalom, Decemb. 25-dikén 1814.

Kedves barátom,

Feleségem Émillel Kázmérba ment, szeretett anyjával tölteni a mai innepet; én pedig, kinek feje a templom hidegét el nem tűri, ide haza maradtam, s körülfogva két leányaimtól, s széket és asztalt tétetvén szobáskám vaskemenczéje mellé, Ossziánomban, melyet ismét újonnan dolgozom, épen a Szulin-Szilfadda és Duzronnál s-át írák, s arról emlékezém, hogy Te azt velem felolvastatád, midőn nyílik ajtóm, s postára küldött emberem imhol hozza a Te Decemb. 8-dikán írt leveledet, s az Ő Nagyságáét, és még két kedves barátimét. Képzelheted örömeimet. — Ez az Osszián az által, hogy őtet Te is kedveled, még kedvesebbé lett előttem, és ha fordításom azoknak, a kik competens Biróknak ismertethetnek, meg fogja nyerhetni javalásokat, úgy szerencsáját igen nagy részben Neked fogja köszönhetni. Mos-

tani dolgozásom már hetedszeri, s míg az utolsóhoz tíz nappal ezelőtt hozzá nem fogtam, azt hittem, hogy már rajta kevés igazításokat fogok tehetni; de most, újra irván, nem győzök csudálkozni rajta, némelly helyeket mint hagyhattam úgy a mint magam előtt látom. Oh, igaza van a nagy Pászthorlynak: a munka csak akkor van jól, mikor már jobban nem lehet. — Vagy nem kell írni, vagy a munkát nem kell restelleni. A dicséret vagy gáncs engem meg nem téveszt; amaz el nem szédít, ez el nem rettent és bátortalanná nem teszen. — De mire való a magyar olvasóknak fordítani Ossziánt? Ki fogja őtet kedveleni? olvasni? Mert mi csak azt szeretjük, a mit minden, és minden figyelem s szorgalom nélkül, ért. Elrontotta ízlésünket a Murányi Vénusch Írója a maga kedves fecsegésével, és az hogy iskoláinkban nem emelkedünk a Virgil és Horátz megértéséhez, hanem annak a nyavalyás-sklávéllkü fityogónak Tristiájin állapotunk meg! Osztán az illy erejű Poeta fordításában a millyen a mi Ossziánunk, a nyelvnek is egészen másnak kell lenni mint a mindennapi nyelv. Ezt pedig még az Írók sem akarják vagy érteni, vagy megvallani. Az általam olly szentül szeretett, olly valóan tisztelt Superint. Kis nem régiben közlé velem gondolatjait ezen tárgy eránt, melyeken én bizonyosan inkább rémültem el mint ő az én Neologismusaimon. Ám próbálja a kinek tetszik, s czáfolja meg

a mit én a Dayka és Báróczi életekben mondtam. Ha megczáfolja, átkot mondok állításaimra, s én leszek a Puristák legbuzgóbb Apostola. De azt megczáfolni lehetetlen. Ellenkezőimnek az minden [ellenvetések, hogy az nem fér meg a Szokással. Mintha a nyelv dolgában csak a Szokás volna a bíról — A Kis levele olta minden üres óráimat, kivált az éj álmatlan óráját, ez a gond fogta el, s látván, hogy a mit Dayka és Báróczi előtt mondtam, nem volt elég, azt is, az egyéb okokat is egy új Értekezésben fogom előadni, mellyhez ma reggel, úgy a hogy ágyamból kiszöktem, hozzá fogék. A szörnyű sovány grammaticalis Disquisitionnak életet kell adnom, s úgy bánok itt mint Herder szokott: szabadon szárnyalva. S íme, barátom, lásd ezen is a mit a Theodicaea Iróji tanítanak, hogy a bántások, szerencsétlenségek, hasznokra vagynak azoknak, a kik azokat szenvedik, ha lelkek van. A szeretett Nemzet legbecsesbb kincse, a nyelve, nyér az által, hogy Pataki Professor Lácza Uram Somogyi Gedeonnal ellenem Mondolatot, s másokkal egyebet írata. Én az effélékben csak arra vigyázok, hogy lelkem nyugtát a kevélység érzései felzavartatni ne hagyják, és hogy az ismért igazság ellen ne rugdalózzam. Míg emberék vagyunk, a kevélység érzései bennünk egészen el nem alhatnak, s nem is volna jó ha egészen elaludnának: de már az a gyengeség, hogy a megismert igazságot is tagadjuk, mert szégyeneljük megvallani, hogy hibás volt állításunk, nemesbb érzésü emberhez nem illik. Ebben én annyira gyakorlottam magamat, hogy ha illy eset fordul elő, abban keresem dicsőségemet, hogy botlásomat, egy új nemével a szép kevélységnek, még magam hirdetem, s hangosabban mint azt ellenkezőim is kívánnák.

Te deprecárod a Princeps juventutis nevezetet. Édes barátom, ójjad magadat perbe bocsátani velem, mert minden szó helyett épen ezen leveledet lobbantom szemedre, s kénytelen lészesz megvallani a mit most tagadsz, én pedig új okoknál fogva állítok; — azt, hogy Te vagy az! Csudállak ezen levélért is. Ki ír illyet? Melly mély látások! melly ékes előadás! a nyelv melly szép! Alig

várom, hogy ide jöjjön Szemere, az Ujhelyi Predikátor, Kézy és Dókus, hogy nekik felolvashassam. Annyi lelketlen emberi formák látásaiban kifáradván, eltespedvén, oh melly öröm vögre azt lelteni fel, a kinek a természet kedvezése mindent adott! mindent! — Azonban egy gyanításom van — csak gyanítás, és nem állítás — szeretném tudni, nevelőid nem ha gytak-e téged épen a nélkül, a mit fővé kellett volna tenni nekik: a Classicusok ismerete nélkül? — Midőn én Néked és a te méltó barátodnak egyik Epistolámat felolvasám, s ezen utolsó során elállottam:

S a bölcs szabad?

Oh az! Ha néki csendes éjszakát

S jó reggelt nem mond másnap a Profoszl a mi kedves Pózánk felkiálta: nisi cum pituita molesta est! s elragadtatott örömmel hallám ezt az ő szájából, mert ebből láttam, hogy ő lelkesen ismeri Horácztot. Én midőn említett soraimat írtam, valóan Horáznak ezen tourmürjét követém. Hidd el nekem, édes barátom, a ki a Classicusokat nem ismeri, nem szereti, a ki Horáztot par excellence könyvnek nem hívja, mint az a Te nagylelkü rokonod a kit én épen ellenkezőnek néztem a Te és Pataki barátunk nálam létetek előtt — az csak félig ember. Ebben a könyvben, kivált a Sermokban és Epistolákban, több van mint a szorosan Bölcseneknek nevezett Tudósok munkájikban. Affectatio nélkül mondom, hogy én azt, mind a mellett hogy nekem is

a könyv

az, soha sem tudtam úgy olvasni, hogy mindig újat meg újat ne találjak benne, s soha sem tudom mit becsljek Horáztban inkább: a Poetát, a Linguistát, a Philosophot, a Weltmannt. Ha érzed, édes barátom, hogy e részben hátramaradtál, oh szerezzd meg magadnak a legfőbb Genusst, s ismerkedj meg vele olly szorosán mint én. Kezdd az iskolai resolutión, úgy hogy egy szó se legyen benne, a mellynél számot ne tudj adni róla magadnak, nem csak arról, hogy a szó a Lexiconban mit teszen, hanem arról is, hogy épen ott miért áll. Ódájit Mitscher-

lich már kiadá, Sermójit és Epistolájit még mind ez ideig sem. A Horátz tökéletes értésére eljutsz Mitscherlichből, és a Sermók s Epistolák Wielandi kiadásokból. De itt arra kérlek, hogy a német fordítás csak az értésre vezéreljen; megolvassván azt egyszer, mindég deákul olvassd azután. Ne retteg e fáradságot. A Princeps juventutis nem lehet el Horátnak tökéletes értése nélkül.

Én örömet követek el mindent, a mivel Téged magamhoz lekötelezhetlek, s azért mondom ezeket, mert tudom, hogy Te ezen baráti intéseimet érdemek szerént becsüled. Célom tiszta. — S így még egyet: Könyveid közt megvan-e Fabri Thesaurus Eraditionis Scholasticae két folio Tomusban? Ez nekem mindég kezem körül áll, de némely vendégem Corpus Jurisnak nézi. — Vedd meg a könyvet, a legújabb kiadásban, melly ha jól emlékezem 20 ft. Az én fiaimnak abból kell tanulniok a könyvet.

Most várok egy francia nevelőt Bécsből. Hadd mondom el gondolkozásomat. Tudod, hogy én jó atya vagyok, hogy igazságtalan soha nem leszek gyermekeim iránt, de azt is tudod, hogy a nagyobb leányomban élek, hogy nékem az a jó és lelkes, és a mi igazán neveli érdemét, csendes gyermek mindenem. Kiadni kezeimből gyermekeimet soha nem fogom. Sem erszényem nem engedi, hogy Bécsben neveljem, sem szívem; nem lehetek el nélkülök; és mit ér az a Bécsi nevelés! nem magyaroknak neveltetnek ott, hanem németeknek, mellynél én irtóztatóbbat nem ismerek; s a város bolondságaihoz s coquetteknek, nem feleségeknek, nem anyáknak. Legyenek ők olly csendes, fénytlen, de jó lelkek, mint anyjok. — Napoleon látta hogy egy gyermek nem tanul annyit, mint iskolákban lehet, s a Hortensia fiját úgy tanította, hogy mellé gyermekeket vett. Én is azt fogom, de megválasztva, hogy a rühes juh el ne rontsa az épet; s szemmel tartván mind a tanulókat, mind a tanítókat. A Bécsből jövendő nevelő s feleségem és én francziául fogunk szóllani,

s így gyermekeim belé jönnek a nyelvbe. Lesz muzsikát s festést tanító is. Ha olvasni s írni gyorsan fognak, excerpálás lesz tanulások. Csak én egy második Döbrenteit kaphatnék tanítóúl! a ki gyermekeimet úgy szeretné mint Döbrenteink a maga Lajosát!

A szemgyuladás Epidemiaja elébb Emílt azután Sophiet, végre Eugéniemet szállotta meg. Sophie öt nap nem látott. Emílt legkönnyebben volt. Eugenie 24 óráig volt vak. Láttál volna mint voltam, mikor ez a szegény gyermek sikoltozott kinjában! mint vérze szívem. De nagyjában által esett rajta. E napokban ismét vala örömem megújítani tapasztalásomat: magam valék a gyermekkel, mondtam neki valamit, s számba nem vevén valamely semmis tekintetű dolgot, úgy szólltam felőle mint nem voltról. A soha nem hazudott gyermek emlékeztete, és ez azt hiteti velem, hogy ő is elmondja valaha a mit a mit az anyja tíz esztendő előtt: Lieber schuldig als falsch! — Sophienak ezt a szavát a Bácsmegyei megett álló Toldaléklevélben feldolgoztam. — Engedj meg fecsegésemnek; atya vagyok, s ez nagy gyengém.

Sophienak nevével nem idvezelhetlek, mert nem tudja hogy írok neked. Te engem a Póza képével ajándékozol meg; én pedig a Sophiéval, s kérlek hogy a kettőt egymással szenvedd meg. Ez a jó teremtés nekem minden boldogságom, minden kevélységem. Ő Nagyságának ajánlj kegyességébe, magad pedig igen nagy becsü emlékezeteden tartsd meg

KAZINCZYDAT.

Ezen levelemmel együtt megyen levelem Dónáthoz. Megírom neki, hogy csak fejteitek legyen úgy a hogy azokat ő neked festette. A Carlos és Póza képeik ott fognak nálam függni, a hol most a Rákóczié.